

OMUL NOU SOVIETIC. PAVEL MOROZOV - PIONIERUL 001

SIMONA PREDA*

*„Nu poate nimic să le-ascundă
stă drept, cum stai lângă-un drapel,
Din rama îngustă, rotundă,
chiar Stalin privește la el”¹.*

Educația și modelele istorice și literare ce s-au impus tinerei generații din România comunistă a anilor 50 au fost direct tributare ideologiei politice, sistemului educațional, noii legi a învățământului și în același timp direcției în care istoriografia a trebuit să se plieze în această perioadă. De la general la particular, nimic nu a fost omis în cadrul sistemului totalitar, totul a fost controlat și dirijat până în cele mai detaliate situații. *Omul nou* pe care regimul îl promova avea o serie de caracteristici care trebuiau impuse cu orice preț chiar începând de pe băncile școlii. Literatura, cea militantă, a realismului socialist și istoria în viziune rolleriană au jucat un rol considerabil în a furniza modele școlarilor. Din punct de vedere al atributelor *omului nou* ce se regăseau la nivel literar, se detașa cu ușurință atitudinea sa resentimentară. Această trăsătură era prezentă în aproape toate producțiile literare marcate puternic de lupta de clasă și conflictul dintre exploatare și exploatați. Resentimentul se traducea printr-o ură constantă la adresa dușmanilor, a celor ce nu împărtășeau aceleași valori, a trădătorilor, a restului lumii („Cine nu știe să urască, nu poate iubi” declara M. Gorky). Sentimentul de ură era un teren fertil pentru a cultiva teama, xenofobia, suspiciunea, neîncrederea iar denunțurile din interiorul familiilor (promovate cu succes după modelul tânărului Pavlik Morozov), erau privite ca o normalitate. Individualitatea era distrusă, familia, religia și limba nu mai constituiau repere identitare, însă *omul nou* nu mai avea nevoie de raportarea la ele, de vreme ce statul îi veghea desăvârșirea. Singura manifestare a unui sentiment afectiv trebuia să aibă ca adresant fie liderul (ca sentiment de devoțiune, de venerație)², fie marele partid comunist, fie dragostea dintre popoarele înfrățite sub nimbul sovietic. Încă de mici, din școală, elevii erau îndemnați să-și urască aproapele dacă acesta manifesta altă credință decât cea dreaptă, comunistă, și să nu ezite în a-l determina cu orice mijloace să se alăture popoarelor înfrățite sub nimbul comunist. O serie de opere literare, majoritatea traduceri din literatura rusă și sovietică

* C.I.M.E.C., București.

¹ Stepan Scipaciov, *Pavlic Morozov - poem*, București, Ed. Tineretului, 1954, trad. de Cezar Drăgoi, p. 40.

² Omagiul liderilor sovietici - cultul liderului (Lenin și Stalin).

au invadat cultura românească și au propus o serie de modele ale unor copii, elevi, pionieri care și-au dedicat viața triumfului comunist.

În jurul anilor 50 copiii și adolescenții din România învățau ce înseamnă să fii erou comunist potrivit unor modele mai frecvent sovietice decât autohtone. Școlarilor li se povestea în timpul orelor de dirigenție sau la instructajele pionierești despre Pavel Morozov - un copil (un pionier) de pe teritoriul Uniunii Sovietice, ucis de membrii familiei întrucât își denunțase propriul tată. Povestirea (sau povestea³) își are eșafodajul în concepția potrivit căreia nimic nu este prea mult pentru a servi partidul comunist, iar modelul Pavlic a încurajat în acest sens delațiunea în sânul familiei. Din punct de vedere al eforturilor literare depuse⁴ și al efectelor obținute, Pavlic Morozov este practic un produs al propagandei, de care regimul sovietic s-a folosit cu abilitate și pe care apoi l-a exportat odată cu alte componente ale ideologiei⁵. Povestirea a fost tradusă și în românește și popularizată în exces, având în același timp ca suport noua concepție referitoare la școală și educație și rolul ei în viața copiilor. Potrivit acesteia părinții nu aveau nici un drept asupra copiilor (ei aparțineau statului, și erau formați ca viitoare cadre), iar în momentul în care în familia elevului existau idei „reacționare”, școala-statul aveau datoria să intervină. Subiectul este simplu - un copil de treisprezece ani își denunță tatăl (își începe practic „cariera de om nou”⁶) care este bănuit a fi „contrarevoluționar” și este apoi ucis, drept răzbunare, de ceilalți membri ai familiei.

Acțiunea se petrecea în satul Gherasimovka din regiunea munților Urali din Siberia occidentală, la 60 de kilometri de centrul districtului Tavda. Pavel Morozov, născut într-o familie de țărani, mai avea trei frați (Aleksei, Roman și Fedor - cel care avea să fie asasinat împreună cu Pavlik) iar tatăl său, Trofime Serguievitch Morozov

³ Poveste în măsura în care realitatea despre copilul Pavel Trofimovitch Morozov (născut la 14 noiembrie 1918 în satul Gerasimovka din Siberia occidentală și mort la 3 septembrie 1923) se articulează total diferit față de produsul literar - afirmația îi aparține lui Youri Drounikov istoric, scriitor și jurnalist dizident (s-a născut în 1933 la Moscova, iar în 1987 a emigrat în Statele Unite, la Universitatea din California unde a predat un curs despre literatura rusă), care s-a ocupat de biografia lui Pavlik Morozov. În cartea sa care s-a intitulat chiar „*Informer 001: The Myth of Pavlik Morozov*” (Transaction Publishers, 1996), scrisă în 1988 dar care a circulat în Marea Britanie doar în limba rusă până în anul 1996, autorul a susținut, în urma investigațiilor și a călătoriei efectuate în locul în care a trăit copilul, și după declarațiile martorilor care supraviețuiau, că povestea a fost creată de serviciile secrete sovietice la începutul propagandei. Copilul Morozov nu fusese pionier (organizația de pionieri era inexistentă în satul său la acea vreme), era semianalfabet și lipsit de educație și în nici un caz nu era în stare să pledeze, să elaboreze și cu atât mai mult să susțină o acuzație, iar fotografia clasică a pionierului 001, cea din manuale și cărți, nu îl reprezintă pe copilul Pavel Trofimovitch Morozov (uniforma din fotografie a fost introdusă de Stalin abia după al doilea război mondial). Studiile și lucrările ulterioare demonstrează că povestea și-a menținut interesul și după căderea comunismului. Scriitoarea Catriona Kelly, în cartea sa „*Comrade Pavlik: The Rise and Fall of a Soviet Boy Hero*” (Granta Books, 2005), a reluat cercetările privitoare la mărturia și moartea copilului, având de această dată acces și la arhive, și a confirmat și completat teoria lui Drounikov referitoare la mitul Morozov.

⁴ Despre Pavel Morozov (cărui susținătorii propagandei i-au spus Pavlik, deși, conform cercetărilor efectuate de Drounikov, copilul era strigat de apropiați Pasha) s-a scris foarte multe, iar printre cei care și-au adus aportul la conturarea mitului au fost Victor Gubarev, Stepan Scipaciov, poetul Sergei Mikhalkov, Maxim Gorky, etc. Compozitorul ungar Ferentz Sabo a compus chiar un cântec inspirat de atitudinea eroică a lui Pavlik.

⁵ Literatura sovietică a acelor ani a mai ilustrat astfel de subiecte în care bănuiala și denunțul se învârt în cercuri familiale (ex. în „*Calvarul*” de A. Tolstoi, „*Donul liniștit*” de Șolohov, „*Armata de cavalerie*” semnată de Isaac Babel, etc.)

⁶ Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, Ed. Humanitas, București, 1997, p. 73.

deținea o funcție de conducere în satul în care locuiau (era președinte de colhoz, președintele sovietului sătesc)⁷. Bănuindu-l pe tatăl său că favorizează kulacii în plin proces de colectivizare⁸, Pavel, ca un bun comunist, s-a hotărât să îl denunțe la poliția secretă:

*Și ce umilințe-l apasă!
Dar una-l durea mai cumplit:
De față cu mama, acasă
Tătuca-ntr-o zi i-a răcnit:
– Măi, tu, comunistule, pleacă!
(Cravata în pumni i-a înșfăcat.)
Vezi lațul? Așteaptă oleacă!
În el ai să fii atârnat! (...)*

*Băiatul plângea - și nu numai
Rușinea acelei bătăi...
Plângea că tătuca de-acuma-i
Cu totul străin pentru-ai săi. (...)
Când trebi învârteau necurate
Chiaburii din gros îl plăteau.
De-aceea, pe bună dreptate,
Că este de-al lor socoteau”⁹.*

În urma procesului în care însuși fiul său depune mărturie, Trofim Morozov a fost arestat și deportat:

*„Și Pavlic în sală pătrunde -
El ochii nu-și lasă în jos.
El intră în sală. Răspunde...
Azi nu e la lecție scos,
Ci trebuie astăzi să-și spună
Deschis, către cei ce-l privesc,
Orice întrebări or să-i pună -
Cuvântul său pionieresc.
”Pe ger când viiforniți cumplete,
Urlând zile-n șir au bătut -
Acasă, vorbind pe șoptite
Cu tata străini am văzut.
La masă sorbeau din garafă:
– Trofim o să ai tot ce vrei!
Apoi, scărpinându-se-n ceafă,
El acte-ntocmea pentru ei” (...).
Nu poate nimic să le-ascundă*

⁷ Despre mama sa, Tatyana Morozov se bănuiește că a murit în Crimeea în 1983 iar în timpul vieții a beneficiat de o pensie de la Stalin.

⁸ Majoritatea textelor fac referință la falsificarea unor acte privitoare la cantitățile de cereale de care era responsabil Trofim Morozov.

⁹ Stepan Scipaciov, *op. cit.*, p. 26.

*Stă drept, cum stai lângă-un drapel,
Din rama îngustă, rotundă,
Chiar Stalin privește la el”¹⁰.*

Finalul se dovedește dramatic, - Pavel Morozov și unul dintre frații săi au fost găsiți asasinați într-o pădure, iar bunicul lor (împreună cu un unchi și câțiva verișori) a fost considerat vinovat, prin urmare arestat, judecat și executat ca dușman al poporului. Autoritățile comuniste au făcut din Pavel un martir și un erou. L-au propus ca pe un exemplu pionierilor și tinerilor din Uniunea Sovietică, i s-au dedicat monumente, școli i-au purtat numele, i s-au închinat imnuri, i s-a ridicat chiar o statuie la Moscova:¹¹

*„Dar Pavlic e mort dar se pare
Că moartea aici, pe pământ
E neputincioasă!
Privește
Acest pionier!
Nu, cântecul n-are sfârșit
Azi Pavlic din bronz și granit
Se-nalță
El nu-i dat uitării!
Cu mâna-nclăștată pe steag,
Va fi pionierul țării
Tovarăș și pildă în veac!”¹²*

Pavel a fost un exemplu pentru toți tinerii sovietici, iar gestul său impunea o nouă filosofie de viață, conform căreia „nu toți frații sunt frați”. Titlul său oficial a fost acela de „Pionier - erou nr. 001 ” din Uniunea Sovietică.

Povestea reală cu siguranță era mai puțin importantă și cu atât mai puțin interesantă decât puterea mitului „pionierului Morozov”. Studiile dedicate (atât cele elogioase din timpul propagandei dar și cele postcomuniste, de investigație) confirmă puterea de penetrare a imaginarului asupra societăților umane, iar povestea sa mănuită cu abilitate de propaganda comunistă a fost un exemplu prin excelență pentru copii. În primii ani ai regimului lui Gheorghiu - Dej povestirea era popularizată în exces, cu timpul însă mitul s-a erodat și a mai pierdut din intensitate. Ambiția elitei conducătoare de a manipula prin puterea exemplului imaginația cititorilor a avut efectul scontat într-o anumită măsură. Copilul Pavlic, un concept sovietic produs pentru a face cariera în spațiul propriu și apoi pentru a fi exportat cu rapiditate, era un „om nou”. El venea cu un set de valori total diferite față de cele tradiționale, însă era extrem de ambițios în menirea lui a se reproduce, de a se multiplica în milioane de Pavlici.

Modelul Pavlic Morozov a funcționat inițial în spațiul sovietic, angrenând în jurul său ca un idol pe purtătorii de cravate roșii. După exemplul său, literatura sovietică a mai produs o serie de copii dedicați cauzei comuniste, la fel de eroici și de conștiincioși. Ei reprezentau prototipul omului nou, posesorul unei doze nelimitate de

¹⁰ *Ibidem*, p. 40.

¹¹ scriitorul Maxim Gorky a fost primul care a cerut guvernului, la prima adunare generală a Uniunii Sovietice, să ridice un monument în cinstea eroului. Cererea a fost materializată iar bustul pionierului Morozov a fost expus într-un parc din Moscova (la aproximativ 2 kilometri de Kremlin, nu departe de ambasada americană) până într-o noapte de august din 1991...

¹² Stepan Scipaciov, *op. cit.*, p. 73.

dragoste de patrie, care nu ezită în a-și sacrifica propria viață pentru idealurile partidului.

Copilul a reprezentat o figură privilegiată în cadrul mitologiei comuniste, întrucât el simboliza viitorul, „acea generație care va prelua din mâinile lui Stalin steagul pe care, odată, îl înălțase triumfător, Lenin.”¹³ Educația copilului în sensul devenirii sale ca *om nou* începea încă din clasele primare. Copiilor li se livrau o serie de modele de eroi și salvatori (în special din Uniunea Sovietică), erau îndoctrinați cu poezii propagandistice, li se propuneau lecturi în acord cu principiile ideologice. De la vârste foarte fragede copii erau incluși în diverse forme de organizare social-politică¹⁴ și erau marcați psihologic de o derie de sloganuri și motto-uri apărute în fruntea publicațiilor care li se adresau: „În luptă pentru cauza lui Lenin și Stalin fii gata. Gata oricând!”¹⁵ Cultivarea xenofobiei și a mândriei de a fi parte a marelui sistem comunist făceau parte din proiectul propagandistic în care copiii aparțineau școlii, statului - ce avea menirea de a controla educația lor - și mai puțin propriilor familii. În viziunea lui Lenin principala sarcină a tinerilor era învățarea comunismului, prin îmbinarea studiului cu activitățile practice. Îndoctrinarea masivă a tinerilor și implicarea acestora încă din timpul școlii în activitățile economice figurau printre prioritățile noului regim. Prescripții asemănătoare se găsesc și la Stalin, pentru acesta Comsomolul era resursa de rezerve tinere pentru partid. Tineretul era dator să se implice în construirea societății comuniste și să-și apere patria împotriva dușmanilor din afară și din interior. Prin urmare, Comsomolul se prefigura ca având triplă funcționalitate: ideologică, economică și militară. În consecință, la nivel literar, s-au impus modele de tipul Pavlic Morozov, Volodia Dubinin, etc.

THE SOVIET NEW MAN. PAVEL MOROZOV - THE PIONEER 001

Abstract

At the beginning of the 50's the Romanian children and the adolescents were learning about what a communist hero means, following the patterns of the Soviet propaganda. The pupils were told about Pavel Morozov – a child (a pioneer) from the Soviet Union killed by his family because he had denounced his own father. The story origins in the concept according to which nothing is too much when it is about serving the party. Thus the model Pavlic encouraged the delation inside the family. The pioneer denounces his father suspected to be an “anti-revolutionary” and then he is killed, for revenge, by the other members of the family.

Pavlic Morozov is a product of the propaganda used with ability and then exported by the Soviet. The story was translated into Romanian and excessively popularized. It represented one of the new means used for the educational system. Thus the parents had no rights upon their children (they belonged to the state), especially when inside the family certain “reactionary” person existed. Then the state was “forced” to intervene.

¹³ Adrian Cioroianu, *Lumina vine de la răsărit. „Noua imagine” a Uniunii Sovietice în România postbelică 1944-1947*, în *Mituri istorice românești* (coord. Lucian Boia), Editura Universității din București, 1995, p. 95.

¹⁴ Ei deveneau pionieri și apoi erau integrați în Uniunea Tineretului Muncitoresc.

¹⁵ M. Prilejaeva, *Copiii își iau rămas bun de la conducător*, în „*Arici Pogonici*”, Nr. 5/1953, p. 2.